

Familia «céltica supertamárica»

Estela funeraria galaicorromana de Crecente (Museo Provincial de Lugo)

T. mixta/táboa, 118x73 cm

Alfredo Erias (I-2020)

Valeria Messalina
(25-48 dC, emperatriz de Roma: 41-48)
3ª esposa do emperador Claudio

Alfredo Erias (II-2019)

ANUARIO BRIGANTINO

Historia - Arte - Literatura - Antropoloxía - Entidades culturais e deportivas - Acontecementos do ano - Administración Municipal

Fundado por D. Francisco Vales Villamarín

Comité científico

Alfredo Erias Martínez (director)
Xosé Mª Veiga Ferreira (subdirector)
Alberto López Fernández (secretario)

Martín Almagro Gorbea
Fernando Alonso Romero
Manuel Ares Faraldo
Manuel Mª de Artaza Montero
Pablo Cancelo López
Marta Colón Alonso
Concepción Delgado Corral
Mª Jesús Lorenzo Modia
Carmen Manso Porto
Xosé Luís Mosquera Camba
Manuel Núñez Rodríguez
James Duran/Séamas Ó Direáim
Carlos Pereira Martínez
Antonio Raúl de Toro
Xesús Torres Regueiro
José Manuel Vázquez Mosquera

Sempre no recordo (†):

José Antonio Fernández de Rota
Antonio Meijide Pardo
José Antonio Miguez Rodríguez
Xulio Cuns Lousa
José García Oro
Luis Monteagudo García
Xosé Ramón Barreiro Fernández

Colaboradores técnicos:

Ángel Arcay Barral
Martín Fernández Maceiras
Silvia Muíño Naveira
José Luis Pariente
Ermita Rodríguez Pérez

EXCMO. CONCELLO DE BETANZOS

2020

nº 43

Dos traballos asinados
responden os seus autores;
dos demais, a dirección do
ANUARIO BRIGANTINO

Data límite de admisión de
orixinais:
31 de MARZO

**REDACCIÓN E
INTERCAMBIO**

Concello de Betanzos
**Arquivo e Biblioteca
Municipais**

Rúa Emilio Romay, 1
15300 Betanzos, A Coruña
Tlf. (981) 771946

anuariobrigantino@gmail.com
alfredoerias@gmail.com

Cuberta:

*Betsabé adúltera na Porta de
Praterías da catedral de San-
tiago (ca. 1100).*

Foto: Alfredo Erias.

Contracuberta:

*Retrato de Xulio Cuns Lousa,
guitarrista e escritor, secretario
do Anuario Brigantino desde
1985 ata 2013.*

*Deseño da cuberta, composi-
ción e maqueta: Alfredo Erias.*

Depósito legal: C-680/96

ISSN: 1130-7625

Imprime: LUGAMI -Betanzos-

O **Anuario Brigantino** é unha revista de investi-
gación, editada polo Concello de Betanzos, que está
considerada na categoría “C-Normal” segundo va-
loración do Ministerio de Cultura, e clasificada, así
mesmo, pola UNESCO (080000, Multidisciplinares.
Humanidades). A presentación e a aceptación de
traballos implica a cesión automática de dereitos de
publicación por parte do autor, tanto en formato pa-
pel como en Internet. O *Anuario Brigantino* comple-
to (desde 1948 ata hoxe) pode consultarse nas webs:

<http://www.betanzos.net>

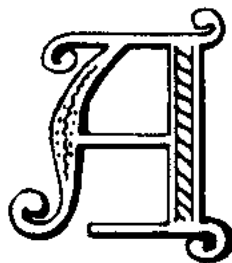
<http://anuariobrigantino.betanzos.net>

<http://hemeroteca.betanzos.net>

<http://archivomunicipal.betanzos.net/>

<http://museodasmarinas.betanzos.net/>

Ademais, intégrase nas bases de datos da BIBLIOTE-
CA XERAL da UNIVERSIDADE DE SANTIAGO DE
COMPOSTELA, accesible na páxina: <http://busc.usc.es>
Tamén aparece nas seguintes bases de datos: RISO
e ISOC, esta realizada polo *Centro de Información y
Documentación Científica (C.I.N.D.O.C.)* do C.S.I.C;
*DICE (Difusión y Calidad Editorial de las Revistas Es-
pañolas de Humanidades y Ciencias Sociales y Jurídi-
cas)*; *DIALNET (Portal de Difusión de la Producción
Científica Hispana)*; *RILM Abstracts of Music Litera-
ture (Repertoire International de Litterature Musica-
le)*; *MIAR (Matriu d'Informació per a l'Avaluació de
Revistes)*; *LATINDEX (Difusión y Calidad Editorial
de las Revistas Españolas de Humanidades y Ciencias
Sociales y Jurídicas)*; *ULRICH'S PERIODICALS DI-
RECTORY*; *REBIUN (Red de Bibliotecas Universita-
rias Españolas)*; *CARHUS Plus + 2018*; *RESH (Revis-
tas Españolas de Ciencias Sociales y Humanidades)...*

María Barral Varela
Alcaldesa do Excelentísimo Concello de Betanzos

2020 foi un ano terrible, non só para Betanzos, senón tamén para o planeta, debido á pandemia COVID-19, provocada polo coronavirus SARS-CoV-2. O 14 de marzo o Goberno decretou un estado de alarma en todo o territorio nacional, o que implicou o confinamento da poboación nas súas casas. O 2 de abril houbo o maior número de mortes por coronavirus nun día, 950. O Congreso autorizou sucesivas prórrogas do estado de alarma e, aínda que as cousas foron mellorando, en especial coa chegada das vacinas, seguimos loitando. O meu eterno agradecemento aos profesionais da sanidade, dos servizos sociais, da alimentación, do transporte, da limpeza, de entidades como a Cruz Vermella ou Protección Civil, das forzas de seguridade, e a tanta xente que nos fixo reflexionar sobre o transcendental valor dos servizos públicos. Grazas infindas!

Pero a presentación do *Anuario Brigantino 2020* é especial tamén, porque éste é o último número que dirixe Alfredo Erias, debido a que se xubila este 30 de setembro. Alfredo traballou no concello durante 40 anos, sendo director do *Anuario*, 38. Neste tempo conseguiu que esta revista de investigación fose das máis representativas de Galicia, polo seu nivel; sacouna á luz tódolos anos e deulle un agarimo moi evidente a través da súa persoal maquetación en todos e cada un dos números, antes de que houbera ordenadores e despois. Soubo interpretar o que implicaba Internet e mesmo foi capaz de facer por si mesmo webs que abriron ó mundo de maneira extraordinaria a cultura galega desde Betanzos. De feito, o *Anuario Brigantino* foi a primeira revista de investigación galega que se abriu completamente en Internet e fixo o mesmo co Arquivo, coa Hemeroteca, coa Biblioteca e co Museo das Mariñas. Ademais, salvou e puxo en valor unha cantidade enorme de patrimonio.

Alfredo Erias, técnico, investigador, artista, que máis dunha vez falou do importante que era facer de Betanzos unha capital cultural de Galicia, puxo, coa axuda de tódalas corporacións coas que traballou, as bases para que así fose. A súa pegada é tan importante que será difícil que Betanzos e Galicia o esqueza, por moitos anos que pasen.

Grazas a todos os que, como Xosé Mª Veiga, Alberto López e os demais membros do Comité Científico, traballaron á súa beira para deixar o *Anuario Brigantino* ao nivel que ten. Grazas a todos os que colaboraron con el durante estes 40 anos. E grazas a ti, Alfredo, no nome de Betanzos e no meu! Que a xubilación che dea a ledicia que mereces!

SAÚDE PARA TODAS E TODOS!

IULIA AGRIPPINA AUGUSTA, Agrippina Minor
(7-11-15 // 19 ou 23-03-59, imperatriz de Roma: 49-54)
irmã de Calígula, esposa e sobriña de Claudio e nai de Nerón

Alfredo Erias (II-2019)

ÍNDICE

Historia...

- * Novos gravados rupestres no concello de Vilarmaior: Primeiras representacións de armas e animais, polo GRUPO DE ARQUEOLOXÍA DA TERRA DE TRASANCOS..... 11
- * Control arqueolóxico do inmovible nº 8 da Rúa do Castro. O foxo do Castro de Unta, por Víctor Tomás Botella e XOSÉ RAMÓN MARTÍNEZ CASAL..... 29
- * Miliarios romanos de la provincia de Pontevedra (Hispania citerior), por JUAN MANUEL ABASCAL..... 47
- * El Lobishome o Vakner del «límite de la tierra y el mar», por FERNANDO ALONSO ROMERO..... 87
- * Os montes de interese patrimonial e ambiental: atrancos e tendencias na súa ordenación multifuncional, polo COLECTIVO A RULA.....137
- * Camiños sobor da mar. A Casa da Contratación da Coruña e as expedicións ás illas da Especiaria, 1525-1564, por LUÍS ALONSO ÁLVAREZ..... 165
- * Prófugos betanceiros (1900-1930): masiva migración de adolescentes fuxindo da guerra, por XAVIER BRISSET MARTÍN..... 207
- * La Institución Libre de Enseñanza y la quinta de San Fiz de Vixoi, por MARGARITA SÁENZ DE LA CALZADA..... 229

Arte, Literatura, Antropoloxía...

- * Iconografía del banquete: su presencia en la arquitectura de Galicia del último tercio del siglo XI a 1300, por RAMÓN YZQUIERDO PERRÍN..... 241
- * O ciclo escultórico de David e Betsabé en Toulouse e en Santiago de Compostela, por ALFREDO ERÍAS MARTÍNEZ..... 267
- * *Triumphales imago sancti Michaelis archangeli*. El relieve de san Miguel venciendo al demonio del Museo das Mariñas de Betanzos, por FRANCISCO SINGUL..... 325

* Relojes, relojeros, ciencia y estatus social, por FELIPE DEBASA y ROBERTO REIGOSA.....	335
* As carballeiras de Santiago de Compostela, por CLODIO GONZÁLEZ PÉREZ	351
* O arquivo verde: Inventario das árbores históricas de Betanzos, por ÁNGEL ARCAÏ BARRAL, JOSÉ ÁNGEL PAZ QUINTANA e DANIEL LUCAS TEIJEIRO MOSQUERA.....	381
* Las últimas donaciones de los Hermanos García Naveira, por VICENTE DE LA FUENTE GARCÍA.....	421
* Los Sobrino: datos, noticias, producciones y aportaciones (siglos XIX y XX), por ÁNGEL NÚÑEZ SOBRINO.....	455
* A arte de Lourido: os trazos da súa inspiración e o ronsel de Castelao, por CARLOS GEGÚNDEZ LÓPEZ.....	481
* As xiras por Galiza do Teatro dei Piccoli e as crónicas galegas de Renzo Massarani, por XESÚS TORRES REGUEIRO.....	505
* Guitarristas de Betanços: Breve historia da guitarra brigantina, por ISABEL REI SAMARTIM.....	549
* Arquivo da «Empresa de conducción de Sales» do Alfolí de Betanzos, de D. Manuel Martínez Vega e sucesores, no AMB, por ALFREDO ERÍAS MARTÍNEZ, JOSÉ M ^a VEIGA FERREIRA e ERMITA RODRÍGUEZ PÉREZ...	577

Entidades culturais

* FUNDACIÓN CIEC.....	585
* Outras entidades.....	589

Acontecementos do ano 593

* Función do Voto, por MARÍA BARRAL VARELA.....	600

HISTORIA...

Vibia Sabina

(c. 86-137, emperatriz de Roma: 117-137)
esposa e prima lonxana do emperador Adriano

Alfredo Erias (XII-2018)